

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В УЧИТЕЛЬСЬКИХ ІНСТИТУТАХ УКРАЇНИ ДР. ПОЛ. XIX – ПОЧ. XX СТ.

Ірина Кравченко

(Київ)

У статті проаналізовано навчальну програму з курсу трудового навчання учительських інститутів України другої половини XIX – початку XX століття та обґрунтовано виховний потенціал цієї навчальної дисципліни.

The article analyzes the syllabus of labor education in teacher's training institutes of Ukraine in the second half of the 19th – the beginning of the 20th century and substantiates the educational potential of this discipline.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що в умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості. Передумовою утвердження розвинутого громадянського суспільства є освічена, моральна, мобільна, конструктивна і практична людина, здатна до співпраці, міжкультурної взаємодії з глибоким почуттям відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання. Визначено, що постійно мають оновлюватися зміст освіти, організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів, що вимагає глибокого педагогічного переосмислення закономірностей навчально-професійної діяльності, принципів і методів навчання та виховання, формування особистості майбутнього фахівця. Держава повинна забезпечувати підготовку кваліфікованих кадрів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, освоєння та впровадження наукоємних та інформаційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці. У зв'язку з цим постає необхідність оновлення змісту, форм організації, методів і засобів навчання, а найважливіше – підготовки педагогічних та науково-педагогічних кадрів. Це є важливою умовою модернізації освіти. Слід підкреслити, що під час підготовки педагогічних та науково-педагогічних працівників україн необхідно дотримуватися збереження і розвитку досягнень та традицій української вищої школи, національних особливостей освітньої системи.

На початку XXI ст. в Україні, як і в світі, відбувається подальший інтенсивний розвиток науки та техніки. Нашій державі вкрай необхідні висококваліфіковані працівники у різних галузях освіти, економіки, політики. Тому особливо зараз велика відповідальність за підготовку високоосвічених кадрів, зокрема педагогів, лягає на навчальні заклади освіти, особливо педагогічні. Навчальні заклади для підтримки високого рівня сучасної професійної підготовки постійно змушені змінювати, доповнювати, вдосконалювати свої навчальні плани та програми. Це стосується і педагогічних закладів освіти. Розробляються фундаментальні (нормативні) і елективні навчальні дисципліни (за вибором).

Зміст теоретичної та практичної професійно-педагогічної підготовки вчителів у вищій школі України в історії його розвитку досліджується М.М.Барною, Ю.П.Болотінім, І.П.Важинським, Н.М.Дем'яненко, І.О.Кліцаковим, Л.В.Корж, О.А.Лавріненом, С.О.Нікітиною та іншими. Одне з найвагоміших місць в системі сучасної педагогічної освіти займають педагогічні коледжі, прообразом яких в історії педагогічної освіти вважаються учительські інститути. Початком їх створення вважається друга половина XIX ст. (Феодосійський (1872), Глухівський (1874) учительські інститути). Питання становлення й розвитку деяких з них досліджувалося в історико-педагогічній науці. Зокрема, в праці Л.В.Задорожної аналізуються педагогічні здобутки викладачів Глухівського учительського інституту дореволюційного періоду (1874 – 1917 рр.). В.І.Белашов, М.П.Гурець та В.В.Заїка у монографії „Глухівський державний педагогічний Інститут” у хронологічному порядку з 1874 по 1994 рр. характеризують розвиток Глухівського учительського інституту. Але навчальні плани та програми, викладання окремих дисциплін, професійно-педагогічна підготовка вчительських інститутів України др. пол. XIX – поч. XX ст., їх система виховання не були предметом системного і цілісного вивчення.

Першими вчительськими інститутами в Україні, як зазначалося, були Феодосійський (1872) та Глухівський (1874). Програми та навчальні плани для цих закладів освіти затверджено Міністерством Народної Освіти лише 13 листопада 1876 р., згідно яких в інститутах вивчали Закон Божий, російську мову, педагогіку,

математику, географію, історію, природничу історію та фізику, креслення, спів, малювання, гімнастику. Крім цього, у Феодосійському вчительському інституті викладалася музика [3, 138], а в Глухівському – курс ручної праці [2, 48].

В цілому викладання ручної праці вважалося одним із важливих засобів розвитку вихованців учительського інституту. Як навчальний предмет, ця дисципліна була запроваджена 1889 року за системою Санкт-Петербурзького учительського інституту [2, 50]. У Глухівському вчительському інституті для майстерні було виділено навіть окремий будинок, який утримувався за рахунок додаткового щорічного кредиту в розмірі 2250 крб. [5, 588]. У звіті директора Глухівського учительського інституту за 1898 рік стверджується, що ручна праця викладалася як обов'язковий загальноосвітній предмет [5, 588]. Головними цілями курсу в інституті вважалися: 1) розвиток старанності, уважності та наполегливості; 2) прищеплення любові та бажання до праці; 3) знайомство з загальними трудовими навичками; 4) укріплення звички до самостійності; 5) привчання до порядку та точності [5, 585]. В архівних джерелах підкреслюється, що викладання цієї дисципліни мало педагогічний характер, що заняття з ручної праці слугували чудовим засобом для розвитку у вихованців учительських інститутів охайності, чіткості та художнього смаку. А також під час занять учні мали нагоду відпочити від розумової праці та відволіктися від шкідливих звичок. Під час занять з ручної праці, як стверджують викладачі цієї дисципліни у своїх звітах, суттєвим моментом був сам трудовий процес, а не трудова задача [5, 585]. Це ще раз дає нам підстави стверджувати, що курс ручної праці вважався не стільки навчальною дисципліною, скільки засобом всебічного розвитку та виховання учнів.

В архівних матеріалах зазначається, що викладання ручної праці мало індивідуальний характер, тому що "більший чи менший розумовий та фізичний розвиток становлять іноді значну різницю в успіхах працюючих, а тому класне (т.б. групове) викладання неможливе" [5, 585].

Як правило, викладання ручної праці охоплювало три види занять: 1) теоретичні заняття з історії і методики ручної праці та з механічної технології дерева і металу; 2) практичні роботи в майстернях; 3) технічне креслення.

Всі учні поділялися на 4 групи (від 13 до 20 осіб), кожна група відвідувала майстерню тричі на тиждень і працювала по 2 години. Таким чином, кожний вихованець присвячував практичним заняттям у майстерні 6 годин. З цих 6 годин практичних занять вихованці III-го класу одну годину на тиждень використовували для ознайомлення з історією та методикою ручної праці, механічною технологією дерева і металу.

Практичні заняття в майстерні полягали у виготовленні колекцій робіт з дерева та металу. Курс робіт по

дереву проходився приблизно протягом двох років, на третьому році здійснювалися роботи по металу. Предмети колекцій розташовувалися у послідовності за ступенем складності прийомів роботи щодо їх виготовлення та за числом інструментів, необхідних для виготовлення предметів. Виготовленню кожної речі передувало креслення всього об'єкта чи його частин на дереві чи металі. Від учнів вимагалось самостійне виготовлення предметів колекції відповідно до даних розмірів та з достатньою охайністю обробки. Серйозна увага зверталася на розмаїття та добірність форм предметів. З цією метою вихованці повинні були самі виготовляти оригінальні креслення виробів. Вагому допомогу в цьому здійснювало використання атласів креслень та стильних малюнків, які зберігалися в бібліотеці майстерні [5, 585].

Програмою курсу робіт по дереву передбачалося вироблення таких предметів: 1) кілочок для квітів круглий; 2) кілочок для квітів квадратний; 3) мотушка (2 шт.); 4) дві вилки для укріплення білизни; 5) качалка для тіста; 6) ручка для долота; 7) ручка для молотка; 8) веселка для тіста; 9) ніж для різання паперу; 10) лінійка квадратна; 11) лінійка; 12) трикутник (2 шт.); 13) пестик(маточка) нагострений; 14) дошка для хліба (овальна); 15) ложка овальна; 16) ручки для інструментів; 17) сокирище; 18) вішалка з нагостреними кілочками; 19) підставка під діжку; 20) совок; 21) стукалка для білизни; 22) полиця на кронштейнах; 23) полиця для лампи; 24) ложка кругла; 25) лучек для пилки; 26) ящик для виделок та ножів; 27) вправляння у різьбі, рамка різьблена; 28) ложка велика (чумичка); 29) кришка для відра; 30) пара кронштейнів для полиць; 31) ящик для паперу та конвертів; 32) струбчинка; 33) ящик-скарбничка; 34) підставка для чорнильниці; 35) чайниця; 36) полиця для книг; 37) лінійки паралельні; 38) вазочка нагострена; 39) колodka фуганка або рубанка; 40) прес бювар; 41) ящик з косими шипами; 42) дошка для креслення; 43) табурет; 44) скринька; 45) шайка.

Програмою робіт по металу була передбачена наступна номенклатура виробів: 1) милиця та гак; 2) гак з дірками; 3) косинець (2 шт.); 4) кільце для ручки, ножа чи долота; 5) шило столярне; 6) вправляння у різанні жерсті та загинанні, коробка без кришки; 7) совок; 8) кришка для чавуна; 9) лопатка для вугілля; 10) обруч конічний; 11) коробка з кришкою; 12) кружка; 13) вішалка; 14) ручка для сундука; 15) таганок; 16) струбчинка; 17) лопатка-скребок для чистки доріжок; 18) граблі; 19) пара кронштейнів; 20) молоток чи гайковий ключ; 21) ніж; 22) ковшик; 23) попільниця мідна; 24) пробійник та керн; 25) чайник; 26) відро; 27) шумівка мідна луджена [5, 649-650].

Таким чином, колекції з дерева та металу склалися переважно з предметів домашнього чи шкільного вжитку.

На теоретичних уроках з історії та методики ручної праці (1 година для учнів III-го класу) з вихованцями розглядалися поняття про ручну працю та цілі її

викладання, погляди відомих педагогів на цю дисципліну та дані про роль занять і теоретичних курсів з ручної праці у навчальних закладах Європи та Росії; методичні вказівки стосовно викладання ручної праці та устрою майстерні.

На уроках з технології дерева вивчалось:

а) будова та технічні властивості дерева, формозміненість дерева, просушування дерева, опис порід дерева; б) допоміжні інструменти та пристосування, які використовують під час обробки дерева (різьба, розпилювання, розколювання, стругання, довбання, свердління, гостріння, з'єднання частин дерева); в) остаточна обробка та полірування дерев'яних виробів.

На заняттях із технології металу вивчалися відомості про метали, які використовують у слюсарному та ковальському ділі; інструменти та пристосування слюсарної майстерні; загартування заліза та сталі; чистка та полірування металів; паяння та лудіння; бляшанічні та металодавильні роботи.

Викладання технічного креслення мало за мету навчити виготовляти оригінальні конструйовані креслення для курсу ручної праці. Уроки технічного креслення (6 годин на тиждень, по 2 уроки для кожного класу) відбувалися з 19.00 до 20.00 та з 20.00 до 21.00. Курс I класу включав креслення геометричне. Учні знайомилися з використанням інструментів для креслення. Вправлялися у проведенні ліній та пунктирів, у побудові прямолінійних та криволінійних геометричних фігур, а головним чином відпрацьовували комбінації фігур. Курс II класу передбачав креслення проєкційне. Курс III класу полягав у виготовленні учнями оригінальних креслень.

Отже, заняття з ручної праці були спрямовані не лише на засвоєння технології виготовлення речей, які можуть бути корисними не лише в побуті, але й у майбутній педагогічній діяльності. Вихованці учительського інституту під час проведення уроків з цієї дисципліни виготовляли не лише вироби, передбачені програмою, але й займалися ремонтом старих і виготовленням нових приладів для фізичного кабінету та геометричних тіл для уроків математики в міському училищі [2, 50].

Програми робіт по дереву та металу засвідчують, що колекції створювалися на основі загальних дидактичних принципів: від легкого до важкого, від простого до складного. Виготовленню цілого виробу передувала певна підготовча робота: спочатку створення його креслення, потім надбання та розвиток знань, умінь та навичок у виготовленні окремих його елементів і тільки вже після цього – цілого виробу.

Архівні джерела засвідчують, що роботи вихованців Глухівського учительського інституту з ручної праці експонувалися на виставках у Києві, їх автори нагороджувалися медалями та дипломами [2, 50]. Це свідчить про високу самостійність, працьовитість, творчість студентів учительських інститутів як майбутніх педагогів, про оволодіння ними педагогічною майстерністю.

Під час проведення занять з ручної праці відбувалося дотримання таких основних принципів:

розвиваючого та виховного характеру навчання, науковості змісту і методів навчання, практичної спрямованості навчання, системності і послідовності, доступності й дохідливості викладання; наочності, раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи, мотивації навчально-пізнавальної діяльності, активності, свідомості та самостійності учнів; принцип міцності засвоєння знань, формування навичок і вмінь, цілеспрямованості, зв'язку з життям, виховання в праці, свідомості, самодіяльності та активності вихованців.

Навчальне навантаження та розподіл навчального матеріалу планувалися у відповідності з „Положенням про учительські інститути” (1872 р.), де зазначалося, що загальна кількість уроків у перших двох класах складає по 28 у кожному, а в третьому класі не більше 12 уроків [2, 49]. 20 червня 1912 р. Міністерством Освіти були допущені до використання нові навчальні плани, як опрацьовані „відповідно циркулярного розпорядження Міністерства Народної Освіти від 23 липня 1907 р.” [4, 2]. Згідно цих розпоряджень учительськими інститутами були розроблені навчальні плани та програми з тижневим навчальним навантаженням для студентів I і II класів по 30 уроків у кожному, в III класі – 18 уроків. Отже, на початку XX ст. відбулося збільшення кількості уроків на тиждень для вивчення педагогіки (на I годину у II кл.), російської мови (на I годину в III кл.), історії (на I годину в III кл.), географії (на I годину в II кл.), фізики (на I годину в III кл.). Було введено для вивчення космографію (1 година в III кл.), природознавство (2 година в I кл., 3 години в II кл., 1 година в III кл.). За рахунок цього було зменшено години для вивчення співів (на I годину в II кл. та зовсім відмінено ці заняття в III кл.). Гімнастика продовжувала викладатися у позанавчальний час. Як бачимо, курс ручної праці не був передбачений навчальними планами, а отже, не викладався в учительських інститутах, крім Глухівського. За навчальними планами 1910 р. викладання цієї дисципліни було ліквідовано тут у III кл. У перших двох – кількість годин на вивчення цього предмету була зменшена з 6 годин на тиждень до 5 [2, 49]. Однак у звіті директора Глухівського вчительського інституту за 1916 р. зазначається, що занять з ручної праці, ремесел та різних галузей сільського господарства у звітному році не відбувалося. Відсутність цієї дисципліни пояснювалася призовом на військову службу вчителя з ручної праці та відведенням приміщення під казарму, а в кінці року – під залу для військових занять [6, 16].

У архівних матеріалах за 1916 рік містяться дані про відсутність занять з ручної праці в усіх учительських інститутах України. Основним аргументом слугувала відсутність необхідних грошових сум для викладання цієї дисципліни [6, 16]. Водночас практикувалися інші форми роботи. Так, наприклад, у Полтавському вчительському інституті було прийнято рішення відпустити вихованців на півтора тижні в березні й квітні та на три – в серпні й вересні для участі у домашніх весняних та осінніх польових роботах [6, 16]. Законом 1917 року в учительських інститутах було

запроваджено три відділи: словесно-історичний, фізико-математичний та природничо-географічний [5, 21]. У нових навчальних планах 1918р. основне місце посідали предмети спеціально педагогічного та загальнонаукового спрямування. Як не обов'язкові загальноосвітні предмети пропонувалися для вивчення такі дисципліни: політична економія, державне право і його історія, ви-разне читання, латинська мова та нові іноземні мови [6, 55]. Курси ручної праці не вводилися.

В цілому в історії учительських інститутів курс ручної праці включав ґрунтовну теоретичну та практичну підготовку вихованців. Студенти мали змогу під час занять отримувати загальні теоретичні знання, розвивати та вдосконалювати практичні вміння та навички. Програма курсу охоплювала такий навчальний матеріал, який випускники могли безпосередньо використовувати не тільки у подальшій педагогічній діяльності, але й в повсякденному житті. Ця дисципліна була покликана виховувати у студентів любов до праці, працьовитість, старанність, охайність, самостійність; розвивати мислення, творчість, художній смак; сприяти оволодінню педагогічною майстерністю, збільшувати світогляд, збагачувати загальні знання та уявлення учнів. Заняття з ручної праці давали можливість вихованцям відпочити від важкої розумової діяльності,

цікаво та з користю провести час, відволіктися від шкідливих звичок. Отже, ця дисципліна посідала досить вагоме місце серед інших навчальних дисциплін учительського інституту, вважалася значним засобом розвитку та виховання майбутніх учителів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Глухівський державний педагогічний Інститут (1874 – 1994 рр.) / В. І. Белашов, М. П. Гурець, В. В. Заїка та ін. – Суми: ВВП “Мрія “ЛТД”, 1994. – 79 с.
2. Задорожна Л. В. Педагогічні здобутки викладачів Глухівського учительського інституту дореволюційного періоду (1874 – 1917 рр.). – Глухів: РВВ ІДП, 1999. – 76 с.
3. Ленц Н.И. Историко-статистический очерк десятилетия Феодосийского учительского института (1874 – 1884). – Феодосия, 1888. – 532 с.
4. Учебные планы и программы, принятые в Киевском учительском институте. Под ред. К. М. Щербинь. - К., 1913. – 136 с.
5. ЦДІА України, ф. 707, оп. 226, спр. 68, арк. 577-654
6. ЦДІА України, ф. 707, оп. 227, спр. 40, арк. 103 – 112.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кравченко Ірина Миколаївна – аспірантка кафедри педагогіки Київського Національного університету імені Тараса Шевченка.

УДК 371.2:355.233

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАГІСТРІВ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Юрій Красильник

(Київ)

У статті зроблено аналіз особливостей підготовки магістрів педагогіки вищої школи та обґрунтування провідних тенденцій сучасної вищої професійної освіти, що впливають на створення оновленої моделі вимог до формування професійних і особистісних якостей магістра педагогіки вищої школи.

The article analyzes the features of the preparation of Masters of higher school pedagogy and substantiates the leading tendencies of modern higher professional education that affect the creation of a renewed model of requirements to the formation of professional and personal qualities of Masters of higher school pedagogy.

Освіта у вищій школі покликана забезпечити формування фахівця, який володіє фундаментальними соціально-гуманітарними і спеціальними знаннями, спроможний вирішувати типові професійні завдання, здатний до саморозвитку, самонавчання й самовиховання.

Надзвичайно актуальним у системі освіти, в тому числі й військової, є завдання щодо наукового та науково-методичного забезпечення професійної підготовки магістрів педагогіки вищої школи. Йдеться про створення умов для найефективнішого використання наукового потенціалу вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ), які здійснюють підготовку магістрів педагогіки вищої школи, оновлення змісту освіти та навчання, запровадження ефективних педагогічних технологій.

Сучасний етап реформування та розвитку системі освіти, у тому числі й військової, ставить високі вимоги до професійних і особистісних якостей науково-педагогічного працівника.

Вітчизняними і зарубіжними науковцями А.Алексюком [1], В.Андрушенко [2], В.Беспалько [3], Б.Гершунським [4], І.Зазюном [9], Н.Кузьміною [12], В.Семиченко [14], С.Сисоєвою [15] та ін. активно досліджуються теоретико-методологічні і методичні